

Aan de Europese natie

Joost van der Net

Aan de Europese natie

Klement

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

www.uitgeverijklement.nl

© 2017 Uitgeverij Klement, Utrecht

Alle rechten voorbehouden.

Ontwerp omslag: Marion Rosendahl

Illustratie omslag: Jan Brueghel de Oude, *Grote vismarkt*, 1603

Lay-out en dtp binnenwerk: Gewoon Geertje

ISBN 978 90 8687 201 5

NUR 730

*We zullen iedereen eren, die ons kan leren om op deugdzaam
en goede wijze de dag te plukken: de verrukkelijke lieden
die in staat zijn om onbekommerd te genieten
– de lelies van het veld die niet werken en niet spinnen.*

John Maynard Keynes

Voor Linde, Veerle en alle andere jonge Europeanen

Inhoud

I	Inleiding	13
	Het einde van de American Dream als droom van het 'steeds meer, steeds beter'	13
I.	Leisure, Spel en Nut	17
	Een andere Amerikaanse Droom, in het teken van leisure (loisir)	17
	Van leisure naar spel: in gesprek met Johan Huizinga	20
	Huizinga's te beperkte spelopvatting	23
	Naar een verbreding van ons spelbegrip	26
	Spel als conversatie, mede-deling en wedstrijd	28
	Spelhoudingen	30
	Nuttig gemaakt spel: heerschappij en zorg	32
	Nut via afgemeten wederkerigheid: commercie	34
	Ontspannen wederkerigheid: het nut van kameraadschap en vriendschap	38
	Grensfenomenen: patronage en broederschap	39
	Overzicht	40
II.	Een Droom voor Europa	42
	Aristocraten	42
	De aristocratische eercultuur van de oudheid	42
	Heerschappij en wederkerigheid in de Romeinse 'slavensamenleving'	46
	Een verstorende boodschap	51
	De droom van vrije conversatie en toegewijde zorg	53
	Aan rechtvaardigheid en rijkdom voorbij	59
	Een visioen voor heel de mensheid	61

III. Heerschappij in Europa, van nul tot nu	63
Toevallende wederkerigheid	63
Pogingen om in toevallende wederkerigheid te leven	63
Concessies aan de heerschappelijke Romeinse cultuur (2e-4e eeuw)	66
Christenen slaan dwaalwegen in (5e-9e eeuw)	67
Nieuwe aristocraten: barbaarse adel en christelijke geestelijkheid (5e-9e eeuw)	69
Stadsaristocraten (10e-12e eeuw)	70
Het verschil tussen 'profijt' en 'winst'	71
Alomtegenwoordige winzucht en heftige protesten daartegen (12e-13e eeuw)	73
Heerschappij over eigen volk en over volkeren overzee (14e-16e eeuw)	76
Families domineren, maar het individu komt in beeld (16e eeuw)	77
De winzucht van families beteugeld, die van individuen ontketend (17e eeuw)	79
Standen belemmeren het vrije verkeer van Franse aristocraten	82
Radicale 18e-eeuwse gedachten	83
Franse aristocraten heffen de standen op, en vormen één natie (18e eeuw)	85
Maatschappij en natie aan het begin van de 19e eeuw	88
Loonarbeiders streven naar opname in de natie (19e eeuw)	91
Het einde van het Europees imperialisme overzee (20e eeuw)	92
Europese elites laten na standsgrenzen ook de landsgrenzen achter zich	93
Een nieuwe Europese natie vormt zich, onder uitsluiting van velen (nu)	94

IV. De Brexit en het presidentschap van Donald Trump verklaard – klassen, elites en naties sinds 1800	95
De aristocratische avant-garde zegt plundering en brandschatting vaarwel	95
Van horigheid naar loonslavernij	97
Klassen en beroepen in Europa, 1800-1860	102
Het visioen van een klasseloze maatschappij	107
Arbeiders tegenover kapitalisten? Het Kommunistisch Manifest	110
Nieuwe collectieve verbanden komen op, zonder het individu te beknellen	111
De industrialisatie roept twee nieuwe klassen op het plan	113
Veranderingen in de top van de maatschappij: de opkomst van een plutocratie	115
Klassen en beroepen in Europa en de VS, 1860-1960	118
De ervaring van een inclusieve, klasseloze natie tijdens de jaren vijftig	121
Eén samenhangende klasse onderin de maatschappij?	123
Eén samenhangende klasse bovenin de maatschappij	124
Klassen en beroepen, 1960-1980	125
De middenstand verdwijnt	126
Velen dromen aan het kapitalistische systeem voorbij	129
Kapitalisten in de VS zetten de maatschappelijke orde keihard naar hun hand	130
Klassen en beroepen in de VS, van 1980 tot nu	133
De natie door elites gekaapt – verzet via ‘Trump’ en ‘Brexit’	136
Een groeiende tweedeling op het continent van Europa	138
Hoe de jonge Europese natie momenteel functioneert	139
Hedendaags populisme	141
Een dringende oproep aan de leden van de Europese natie	142

V. Wellevend Europa – de popularisering van leisure sinds de oudheid	144
Rijke Romeinen en vrome christenen: de waardige leisure van uitverkorenen	144
Geestelijk leven in de Europese stad van de middeleeuwen	147
Opkomst en verstarring der universiteiten	148
De Republiek der Letteren en haar ontspannen kameraadschappelijkheid	150
Het ideaal van de honnête homme	154
Het gedeeld loisir van 18e-eeuwse elites	158
De opwaardering van negotie in de tijd van de Franse Revolutie	160
Pleidooien tegen eenzijdige werkwoede	164
Na 1800: het ideaal van de persoonlijkheid en de democratisering van loisir	166
Geestelijk leven in de Europese welvaartsstaten van na 1945	171
Toekomst: een inclusieve Europese natie en het ideaal van de wellevende mens	172
VI. Van Amerika naar Europa: de omarming van omvattende leisure voor iedereen	174
Vergeet ‘werk’: ‘leisure voor iedereen’ is aanstaande	174
De New Deal schiep de bekende American Dream van ‘steeds meer, steeds beter’	176
Amerika’s Nachtmerrie	179
De Europese Droom in het teken van universele leisure	182
Een wenkend perspectief	183

Inleiding

Het einde van de American Dream als droom van het 'steeds meer, steeds beter'

Opgegroeid in het laatste kwart van de 20e eeuw, herinner ik me zeer goed hoe velen in Europa opkeken naar de Verenigde Staten van Amerika. De VS, daar leek alles mogelijk; daar kon iedereen met hard werken bereiken en vergaren wat hij maar wilde. De *American Dream* inspireerde miljoenen Europeanen. Het scheen velen wenselijk, dat ook op ons continent ieder individu door eigen inspanningen voor zich en voor zijn nakomelingen steeds meer bezit en een steeds betere maatschappelijke positie kon verwerven. 'Steeds meer, steeds beter' – deze droom hoorde uit te komen voor werkelijk iedereen die van aanpakken wist, ongeacht zijn of haar maatschappelijke startpositie. Aan het begin van de 21e eeuw moeten we vaststellen dat deze droom van het 'steeds meer, steeds beter' voor de meeste Amerikanen als een zeepbel is uiteengespat. De VS tellen tegenwoordig miljoenen zogeheten 'werkende armen'. Dit zijn mannen en vrouwen die zich kapot werken voor een loon zo laag, dat het hen niet eens boven de armoedegrens uittilt. De *working poor* leiden van vader op zoon en van moeder op dochter een uitzichtloos bestaan. Hoe hard ze ook werken, hoe zeer ze ook alles geven, het is voor hen vrijwel onmogelijk geworden om door eigen inspanning vooruit te komen.

Het was de Amerikaanse auteur Barbara Ehrenreich die al in 2001 in een opzienbarende rapportage aandacht vroeg voor het ontluisterende lot van de Amerikaanse *working poor*.¹ In 2005 schreef zij een vervolgrapportage. Hierin laat zij zien dat ook het Amerika van de middenklasse – *middle class America* – er minder goed voorstaat dan wel wordt gedacht. De *American Dream*:

---

1 Barbara Ehrenreich, *Nickel and Dimed. On (not) Getting By in America*. New York, 2001.

de droom van voortdurende verbetering van de eigen positie door hard werken, zo stelt Ehrenreich nadrukkelijk, lijkt niet langer met succes te kunnen worden verwezenlijkt.² Een jaar na het verschijnen van dit boek van Ehrenreich publiceerde Lou Dobbs, een aan de rechterzijde van de Amerikaanse publieke opinie opererende CNN-commentator, een spraakmakend pamflet over de ‘oorlog’ die in zijn land tegen de middenklasse zou worden gevoerd: een ‘oorlog tegen de *American Dream*’.³ Voor het eerst in de geschiedenis van hun land, zo stelt Dobbs anno 2006, dromen Amerikanen niet meer van een beter leven voor hun kinderen, maar hopen ze, ten einde raad, dat hun kinderen niet gedwongen zullen zijn om genoeg te nemen met een beduidend lagere levensstandaard.⁴ De Amerikaanse elite (‘*upper class*’) interesseert dit volgens Dobbs niet in het minst. Dominant in de top van overheid, bedrijfsleven, media en hoger onderwijs, is de elite slechts bezig met het vinden van steeds nieuwe mogelijkheden om zich ten koste van gewone Amerikanen te verrijken.⁵ Dobbs is in Amerika weliswaar een niet onomstreden figuur, maar hij stond in 2006 met zijn analyses bepaald niet alleen.⁶ In hetzelfde jaar signaleerde bijvoorbeeld de links georiënteerde radio-presentator Thom Hartmann dat er in de VS een ‘onverklaarde oorlog tegen de middenklasse’ woedde.⁷ Wie onvoldoende vertrouwen in mediafiguren als Dobbs en Hartmann stelde, vond in 2006 nog een boek van de aan Yale University verbonden auteur Jacob Hacker, waarin hij de stelselmatige ondermijning van de *American Dream* sinds de jaren zeventig vanuit de politieke wetenschap verklaart.⁸

---

2 Barbara Ehrenreich, *Bait and Switch. The (Futile) Pursuit of the American Dream*. New York, 2005.

3 Lou Dobbs, *War on the Middle Class, How the Government, Big Business, and Special Interest Groups Are Waging War on the American Dream and How to Fight Back*. New York, 2006.

4 Op. cit., p. 17.

5 Op. cit., p. 19 e.v.

6 Dobbs zelf gaat op zijn omstreden positie in op p. 4-8 van het op. cit.

7 Thom Hartmann, *Screwed. The Undeclared War Against the Middle Class - And what we can do about it*. San Francisco, 2006.

8 Jacob S. Hacker, *The Great Risk Shift. The New Economic Insecurity and the Decline*

Kon in de opmaat naar de presidentsverkiezingen van 2008 een commentatrice van de gerespecteerde *New York Review of Books* nog schrijven over de neiging van de media om de ‘werkelijke kwestie’ in het leven der Amerikanen uit de weg te gaan: ‘te weten die van klasse, oftewel het ontbreken van gelijke kansen voor iedereen,’⁹ in de sindsdien verstreken jaren is over de groei van een nieuwe onderklasse en de ondergang van de *American Dream* een dusdanige hoeveelheid literatuur verschenen, dat zelfs een bescheiden opsomming niet langer mogelijk is. Laat me volstaan met een verwijzing naar de tekst van een redevoering die senator Bernie Sanders op 10 december 2010 in de Amerikaanse senaat heeft uitgesproken. Hierin somt hij in de VS breed levende gevoelens van onbehagen op, waarbij hij fel tekeergaat tegen de ‘oligarchie’ die ook volgens hem het land regeert. Met afgrijzen ziet Sanders zijn vaderland afglijden naar de status van ‘een bananenrepubliek’, met op steeds meer terreinen trekken van een heus ‘derdewereldland’.¹⁰

Europa volgt de Verenigde Staten de afgrond niet in – *nog niet*. Het lijkt mij goed als wij, Europeanen, eens en voor altijd afscheid nemen van de in de VS groot geworden droom van het ‘alsmaar meer’, een droom die voor een meerderheid van de beroepsbevolking van dat land is verkeerd in de nachtmerrie van uitzichtloos geploeter in laagbetaalde, geen enkele vervulling schenkende banen. Europeanen willen iets anders. Wij

---

of the American Dream. New York, 2006. Zie ook: James S. Hacker & Paul Pierson, *Winner-Take-All Politics. How Washington Made the Rich Richer – And Turned Its Back on the Middle Class*. New York, 2010.

9 Joan Didion op p. 10 van *The New York Review of Books*, Special Election Issue, 6 november 2008.

10 Zie: senator Bernie Sanders, *The Speech. A Historic Filibuster on Corporate Greed and the Decline of Our Middle Class*. New York, 2011, met veroordelingen van de Amerikaanse oligarchie op p. 22 en 147-149, de vergelijking van de VS met een ‘bananenrepubliek’ op p. 22 en de stelling dat het land bijna kwalificeert als ‘derdewereldland’ op p. 64 en 129 e.v. In de gelijkstelling van de VS aan een ‘derdewereldland’ volgt Sanders overigens expliciet (op p. 129) zijn oude vriendin Arianna Huffington, een dame die in 2010 een boek heeft gepubliceerd onder de veelzeggende titel: *Third World America. How Our Politicians Are Abandoning the Middle Class and Betraying the American Dream*. New York, 2010.